Stejjer minn Selmun

Jeffrey Sammut

L-Isem Selmun

Skont il-mibki Professur Godfrey Wettinger, l-ewwel darba li jissemma l-isem Selmun huwa f'kuntratt tal-1473, fejn huwa mniżżel bħala *salamuni*. Interessanti li hawn xi għelieqi madwar Malta li wkoll huma magħrufa bħala 'ta' Selmun'. Kienet teżisti wkoll l-għalqa ta' Selmuna (femminil ta' Selmun) f'Tal-Barrani. Selmun aktarx kien xi kunjom, u possibbilment huwa traduzzjoni tal-kunjom Pace. Però jista' jkun ukoll li Selmun hija korruzzjoni tal-isem Salamone jew Sulejman.[1]

Paul P. Borg, fil-ktieb tiegħu *Selmun, a Story of Love,* isemmi kif fl-1576, galera Maltija (bastiment baxx bil-qlugħ u l-imqadef) immexxija minn Marco Di Maria spiċċat b'bastiment Musulman jiġri warajha. Di Maria nduna li l-bastiment tal-għadu kien kważi laħqu u allura ddeċieda li jgħaddi mill-kanal bejn Selmun u l-Gżejjer ta' San Pawl. Dak iż-żmien, dan il-fliegu kien ferm aktar baxx mil-lum u kien faċli li tinkalja fih. Allura dan Marco di Maria ordna lill-baħrin imorru kollha fil-poppa, biex il-pruwa tintrefa' mill-ilma. Hekk kif il-galera ħakket mal-qiegħ, il-kaptan ordna liċ-ċorma jiġru lejn il-pruwa, ħalli togħla l-poppa, u b'hekk irnexxielhom jgħaddu. Mhux l-istess għamel ix-xini Musulman, li nkalja u baqa' mwaħħal hemm, tant li nqabad mill-kavallieri. Tal-bravura li għamel, Marco di Maria u l-werrieta tiegħu ngħataw il-Gżejjer b'ċens mill-kavallieri.[2]

Jaf din kienet ir-raġuni li l-Gżejjer għamlu żmien magħrufa bħala l-Gżejjer tal-Barba Marku, biex ifakkru lil dan Marco di Maria. Fl-1932, meta l-Gżejjer kienu riservati għall-kaċċa lil Carmelo Attard Montaldo, dan induna li xi kaċċaturi niżlu fuqhom għall-fniek mingħajr il-permess tiegħu. Allura kiteb ittra lill-pulizija biex jinfurmahom bil-każ u fiha semma' li dawn il-kaċċaturi '*furono visti per la caccia di coniglio sull'Isola di Barba Marco*.' (rawhom jikkaċċjaw il-fniek fuq il-Gżira tal-Barba Marku.)[3]

Dan l-isem kien għadu jintuża saħansitra sa wara l-aħħar gwerra. Fl-1945, ċertu Vincent Borg tressaq il-Qorti mill-pulizija talli ħalla xi tankijiet jew bjar tal-ilma fi stat ħażin fuq '*Barba Marku Islet*.' Il-Qorti tatu tmint ijiem ċans biex jirranġa l-ħsara, inkella kien se jeħel 2 xelini u nofs multa kuljum sakemm jagħmel it-tiswijiet meħtieġa.[4]

'Kent umbrajtha l-iskula.'

Annunziata née Fenech, omm Leli Vella, kienet minn tal-Isbraff imma bħalma kien jiġri ħafna drabi, Leli wiret il-laqam ta' missieru, Karmnu tal-Blaj. Leli jiftakar il-mixja li kellu biex minn Selmun jasal sal-Mellieħa għall-iskola. Xita jew xemx, trid tmur. Imma Leli qalli '*Kent umbrajtha l-iskula. L-għalliem kien jaruni ikreh… Jiena ma finix parenza! U bdejt niskarta*.' Allura, filgħodu, daqqa jitlef il-qorq, daqqa jqum b'żaqqu tuġgħu u fil-gwerra, bis-saħħa ta' Mussolini u Hitler, kien hemm ir-raġuni valida tal-attakki mill-ajru! Imma fl-aħħar ommu qabżitilha u bagħtitu bilfors. Hekk kif daħal l-għalliem fil-klassi u rah, kien pront bewġu 'l barra għand is-surmast! Dan ma tantx laqgħu bit-tajjeb! '*Mur ġib lil ommok,'* qallu. U Leli bela' mixja oħra sa Selmun. Annunziata ma tantx ħadet pjaċir. Qaltlu '*Iwa mort darba, jaħasra erġajt ġejt!?*' Imbagħad mixja oħra tal-qaddisin sal-Mellieħa ma' ommu; dan kollu biex is-surmast jgħidilha li Leli kien qed ifalli wisq skola u ma kienx se jirnexxi. Meta qaltlu li kien qed jibża' mill-air raids, is-surmast kellu r-risposta fil-komma. Weġibha li fil-Mellieħa kien hemm aktar xelters minn Selmun u għalqilha ħalqha. U Leli kellu jerġa' jibda jmur jitgħallem![5]

Minn banda, Leli kellu ftit raġun. Fil-fatt, fl-14 ta' Lulju 1940, sittax-il missier minn Selmun, inkluż wieħed Carmelo Vella, li jista' jkun kien missier Leli stess, bagħtu petizzjoni lill-Gvern Ingliż biex jgħidulu li f'Selmun kien hemm 40 tifel u tifla u li dawn kellhom mixja ta' tliet kwarti kuljum biex imorru l-iskola. Huma semmew kif sa ftit ta' żmien qabel, il-Gvern kellu l-ħsieb li jkun hemm skola f'Selmun imma mid-dehra, kien intesa

L-ismijiet tal-postijiet meħudin mill-ktieb **Selmun u l-Inħawi ta' Paul P. Borg.**

kollox. Għalhekk, huma talbu li din l-iskola tiftaħ il-bibien tagħha, aktar u aktar peress li f'Selmun kien hemm erba' xelters fejn it-tfal setgħu jistkennu f'każ ta' attakk. Ir-risposta kienet waħda xotta; ġew infurmati li minħabba n-nuqqas ta' għalliema, l-iskola ma setgħetx tiftaħ. U kellhom jibqgħu b'xiber imnieħer.[6]

'Bħal taċ-Ċina'

Leli jiftakar il-ħajja sempliċi imma mimlija miżerja f'Selmun. Billejl, it-toroq kienu mixgħula minn erba' fanali: wieħed fil-misraħ, jiġifieri hekk kif jibda l-bini Selmun, ieħor fejn il-ħanut tal-Lanċa, ieħor fejn il-bir tal-ħnejja, u l-aħħar wieħed fejn ta' Konsolat (l-aħħar irziezet int u sejjer lejn il-Fortizza Campbell). Il-fanali kienu f'idejn Ċensu Vella tal-Ħanin. Filgħaxija kien jiġi bis-sellum jixgħelhom u filgħodu kien jitfi dawk li jkun għadhom mixgħula.

Mary Vella tan-Naħlu fejn l-għajn tal-ilma li kien hemm fejn ir-razzett ta' Konsolat. Il-pillbox li tidher fejn il-Palazz kienet inqerdet meta saret il-lukanda ta' Selmun. Ritratt: Kollezzjoni privata.

Għax-xorb kien hemm il-bjar, inkella żewġ għejun, waħda fejn ta' Konsolat u l-oħra xi mitt pass 'il fuq mill-kappella ta' Selmun. Issa dawn l-imberkin għejun kellhom manku li kellek toqgħod iżżommu magħfus biex l-ilma jibqa' ħiereġ. Imma għal kollox hemm soluzzjoni. Xi ħadd ħareġ bl-idea li jekk iddeffes laqxa bejn il-manku u l-għajn, dan kien jeħel u l-ilma kien jibqa' jnixxi bla ma jieqaf, qisu l-ilma li Mosè kien ħareġ mill-blat tad-deżert!

L-ilma kien dejjem problema f'Selmun. Fl-1920, il-kappillan ta' Selmun kiteb lill-Gvernatur biex jgħidlu li ma kienx hemm ilma biżżejjed għall-mitejn ruħ li kien hemm jgħixu f'dan l-irħajjel. Is-soluzzjoni mogħtija kienet li jerġa' jsir kif kien sar fl-1917: titwaħħal kanna fuq barra tal-Mellieħa u l-abitanti ta' Selmun jieħdu l-ilma minnha u jġorruh bil-karrettun lejn djarhom. Dan għaliex ma kienx hemm fondi biżżejjed biex isir main tal-ilma. Il-kappillan ma qatax qalbu; saqsa jekk il-Gvern setax minflok jitfa' sitt btieti ilma kuljum fil-bir tal-ħnejja. Lanqas din ma għoġbithom lill-Ingliżi għax qalu li l-bir kien fi stat ħażin u biex tgħaxxaqha, l-ilma seta' jiġi kkontaminat bil-mikrobi u ħmieġ li kien ikun hemm mal-bramel tan-nies meta dawn jimlew l-ilma bihom. Allura n-nies ta' Selmun kellhom jitqannew bil-ġarr tal-ilma kuljum mill-Mellieħa.[7]

Drenaġġ ma kienx hemm. Xi żewġ familji fortunati kellhom fossa; il-bqija, kif qal Leli, '*bħal taċ-Ċina,*' jiġifieri aqbad is-satal u itfa' kollox fil-pal tal-bajtar jew fir-raba'. Fis-sajf, l-irqad kien fuq xi xkora fuq il-bejt għall-frisk imma meta l-ewwel xita ta' Settembru kienet tkeċċi lil kulħadd 'il ġewwa, kienu jorqdu fil-kmamar tat-tiben.

Leli l-Blaj jiftakar sitt qigħan fix-Xagħra tal-Ħawlija. Issa x-xagħra kienet privata, allura kull meta kienu jidirsu fiha kienu jagħtu tomna qamħ bħala ħlas lil sidha. F'Mejju kienu jippreparaw il-qiegħa. L-ewwel jonqxuha biex ineħħu xi ħaxix li jkun kiber, imbagħad jikinsuha, ixarrbuha u jgħaddu romblu tal-ġebel minn fuqha biex iwittuha u jballtuha. Fl-aħħar kienu jgħattuha bit-tiben biex ix-xemx ma tnixxifx l-art f'salt. U l-ewwel li kienu jidirsu ma kienx il-qamħ jew ix-xgħir imma ċ-ċukkarda jew ġulbiena bajda, peress li din kienet tilħaq l-ewwel. Idawru l-bhejjem fuqha sakemm iż-żerriegħa tinfired minn max-xitla mbaskta bix-xemx, imbagħad jgħolluha (iderruha) bil-midra biex ir-riħ jifred iż-żerriegħa mill-kumplament.

Leli kien jgħin lil Dun Ġużepp iqaddes fil-kappella tal-Palazz, u xħin saqsejtu jekk jiftakarx xi ħaġa mill-quddiesa, kien pront beda jgħid it-talb bil-Latin. U mid-dehra kien joqgħod attent ħafna għal dak li kien jgħallmu Dun Ġużepp, għax li kieku ma waqqaftux, kien ikolli nisma' quddiesa mill-bidu sal-aħħar bla ħsieb![8]

Il-ħarruba ħaduha magħhom!

Il-gwerra affettwat lill-komunitajiet[9] ta' Selmun b'modi differenti. Saħansitra minn qabel il-gwerra beda l-inkwiet. Karmnu tal-Blaj kellu ħabel raba' u ħarruba fix-Xagħra tal-Bur tal-Ħarruba. Darba minnhom raw xi nies jieħdu l-qisien fuq il-blat u ftit wara ħarġet l-ordni li kull min kellu l-art f'dik il-ħara kellu jdabbar rasu għax kienet se tinbena fortizza. Kien hemm min kellu razzett fl-inħawi u dawn ħadu kumpens permezz ta' kmamar int u dieħel

Salvu Bartolo taz-Zomblu fuq il-qiegħa fix-xagħra tal-Ħawlija. Ritratt: Kollezzjoni privata.

lejn il-fortizza. Tal-Blaj ma kellhom xejn għajr ftit piżelli u dik l-imbierka ħarruba imma Karmnu fettillu li dik kellu jeħodha miegħu wkoll, la kienet tiegħu. Allura ġieb lil ħuh u kisser minn hemm u sserra minn hawn, kaxkruha magħhom. Imbagħad, kull meta ma kienx ikun galbu għar-raba' minħabba x-xita, Karmnu kien jinfexx fiz-zkuk u jkissirhom biċċiet żgħar bil-baqqun biex isajru bihom.

Hekk kif faqqgħet il-gwerra, tal-Blaj iddeċidew li jmorru jistkennu fil-miġbħa tal-Wied tal-Kalkara billejl. Imma kif waslu hemm sabu li qabilhom kien hemm ġa nofs il-Mellieħa! Barra minn hekk, Leli nduna li mal-ħarruba, fuq barra tal-miġbħa, kien hemm xi tliet xkubetti jew snieter. Dawn kienu ġabuhom magħhom xi Melleħin ħalli f'każ li t-Taljani jew il-Ġermaniżi kien ifettlilhom jagħmlu xi nżul, kienu jilqgħuhom bil-musketterija u ċ-ċomb. Forsi ftit ħasbu li r-risposta tal-għadu kienet se tkun b'armi aktar moderni u qerrieda milli b'sempliċiment snieter tal-kaċċa.[10]

'Kinna ngħixu magħhem'

Leli jsemmi li fil-bajja tal-Mistra kien hemm żewġ ajruplani tal-baħar Ingliżi Short Sunderlands. Dawn kienu jintużaw biex ifittxu s-sottomarini tal-għadu, fost affarijiet oħra. Darba, waqt li kien sejjer l-iskola, ra żewġ ajruplani Ġermaniżi qishom tikka fis-smewwiet, iduru dawra mejt. Leli fettillu li dawn il-Ġermaniżi kellhom għalih u kif rahom jogħdsu kien pront staħba ġo kmajra tas-sejjieħ. Imma l-għadu kellu f'moħħu l-ajruplani tal-baħar, mhux lil Leli. Sema' xebgħa sparar u għalkemm xtaq jibqa' jinvestiga, sema' jidwi ġo moħħu l-kliem tas-surmast u reġa' qabad triqtu lejn l-iskola. Wara, xi ħadd qallu li wieħed mill-ajruplani Ingliżi kien intlaqat, ħa n-nar u għereq fil-bajja. Leli jsemmi wkoll li fil-Mistra kien hemm tinda kbira fejn kienu jinżammu dawn is-Sunderlands meta jittellgħu l-art. Wara l-gwerra, il-fdalijiet tal-ajruplan mgħarraq ġew sploduti biex titnaddaf il-bajja.

L-arjuplan Short Sunderland jaqbad fil-Bajja tal-Mistra wara li ġie mmaxingjat mill-ajruplani Ġermaniżi. Ritratt: Anthony Rogers.

Imma l-gwerra ma ġibitx biss għaks u faqar. Leli jiftakar is-suldati stazzjonati fil-beachposts madwar Selmun u kif qalli, '*konna ngħixu magħhom*', fis-sens li ħafna drabi, is-suldati kienu jagħtu ftit mir-razzjon tagħhom lit-tfal. Is-sitwazzjoni tjiebet aktar fl-1943, meta x-xgħari ta' Selmun imtlew bit-tined tal-8th Army qabel l-invażjoni ta' Sqallija. Leli u tfal oħra kienu jmorru ħdejhom u jpartu l-patata mal-gallettini. Meta dawn is-suldati telqu ħabta u sabta biex jinżlu fi Sqallija, kien hemm minn sab ix-xoqqa f'moxtha u għabba karrettuni sħaħ bit-tined, kutri u rimożolji oħra li ħallew warajhom fix-xgħari ta' Selmun.

Ġrajja oħra f'moħħ Leli hija meta ra ajruplan enormi b'erba' magni ġej lejn Selmun. F'daqqa waħda, is-sema mtliet b'umbrelel bojod hekk kif l-ekwipaġġ tal-ajruplan abbandunah peress li kien milqut. Leli jiftakar fejn niżlu ħamsa minn dawk ta' fuqu: fir-ramla tal-Mistra, fil-Bajjad, fejn il-Palazz, fix-xagħra ta' Gardillu u f'Qasam Barrani. Dak li ġie fil-Bajjad taħan siequ u tellgħuh fuq stretcher. Hekk kif waslu bih fejn il-Palazz, iltaqa' ma' sieħbu u tgħidx kemm għannqu lil xulxin.[11] L-ajruplan baqa' jtir sakemm niżel fil-baħar 'il barra mill-Gżejjer Maltin. Din il-ġrajja hija mniżżla wkoll fl-okkorrenzi tal-pulizija tad-19 ta' Lulju 1943, fejn hemm imsemmi li b'kollox, il-pulizija raw tmien membri tal-ekwipaġġ jaqbżu mill-ajruplan[12] Flying Fortress[13] tal-Airforce Amerikana. Fil-fatt, dan l-ajruplan kellu ekwipaġġ ta' għaxra. Id-disa' wieħed inġabar mill-baħar minn dgħajsa tas-salvataġġ. L-ieħor, aktarx il-pilota, ħadd ma jaf x'sar minnu. Aktarx li baqa' jżomm il-Flying Fortress jittajjar dritt sakemm qabżu sħabu imma mhux magħruf jekk hu salvax ukoll.[14]

Dwal misterjużi

L-anzjani ta' Selmun kellhom ħafna rakkonti. Wieħed minnhom, miġbur mill-awtur Paul P. Borg, jgħid li darba waħda, xi bdiewa kienu qed jaħdmu billejl fuq il-Gżejjer meta lemħu dawl qawwi fuq il-gżira ta' barra u bdew jisimgħu xi daqq ukoll. Wieħed tifel xtaq imur jara x'kien qed jiġri imma missieru ma ħalliehx u qallu '*Dawk tas-Setta ibni!*' Iżda kif sebaħ, it-tifel għelbitu l-kurżità u mar jittawwal imma ma sab xejn, lanqas imqar xi ħaxix mgħaffeġ biex juri li mal-lejl kien hemm xi ħadd![15] Dan ir-rakkont jista' jkun ibbażat fuq storja li seħħet tassew. Fil-lejl tal-11 ta' Settembru 1932, diversi persuni marru l-għassa ta' San Pawl il-Baħar jirrapportaw li kienu qed jisimgħu xi nies jgħajtu mill-inħawi tal-Gżejjer, qishom qed jitolbu l-għajnuna.[16] Fl-istess ħin bdew jaraw ħafna dwal ipetptu, qisu xi ħadd kien qed jixgħel xi sulfarini. Dak il-ħin stess, is-Surġent 20 G. Fenech, il-Kuntistabbli 147 G. Stellini u żewġ persuni oħra rikbu f'dgħajsa tas-sajd u rħewlha lejn il-Gżejjer

ALLNEEDS THE D.I.Y. STORE
ALLNEEDS
IRONMONGERY
19, St.Anne Street,Mellieħa
Tel: 21521167
www.allneeds.com.mt

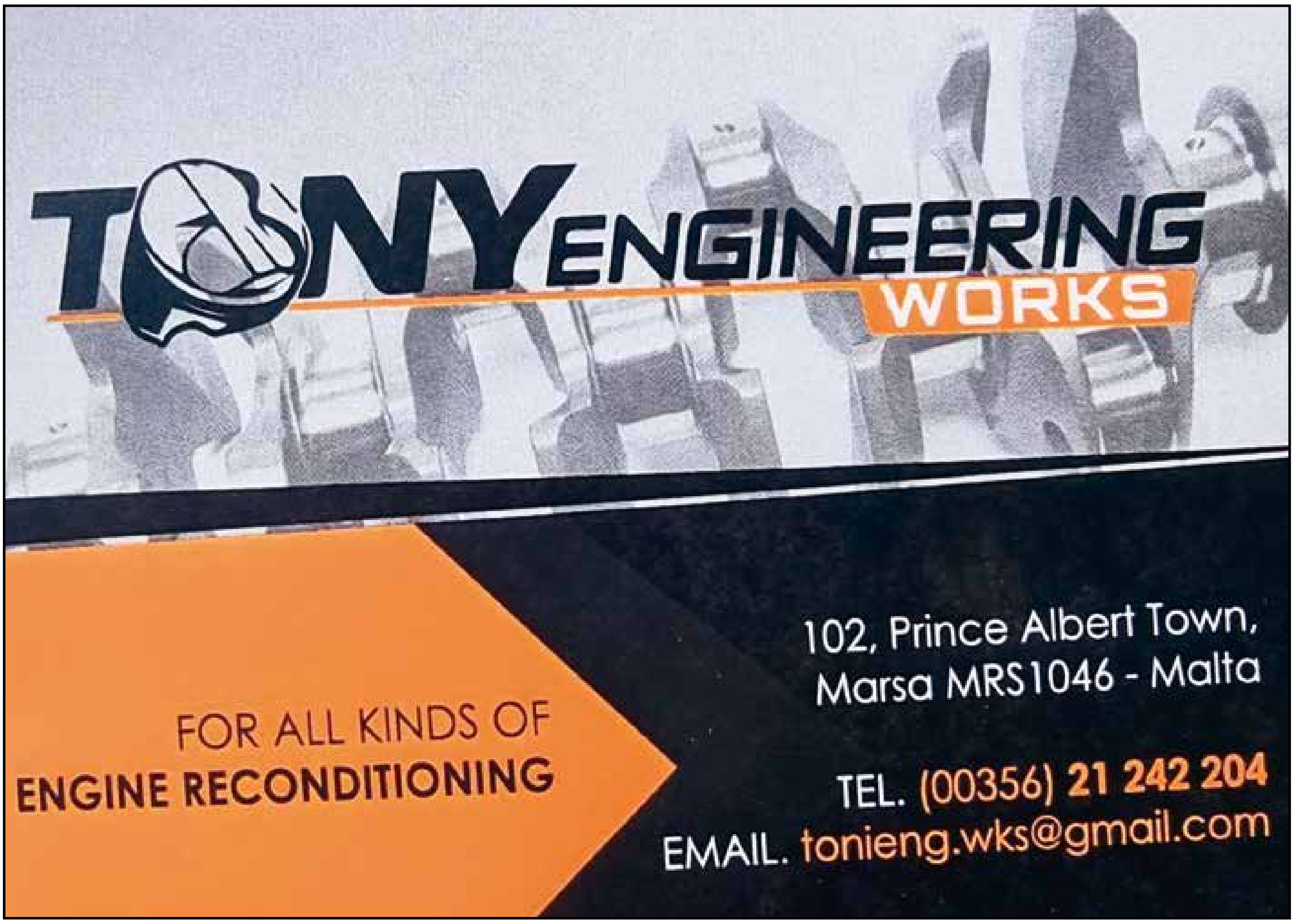
TONY ENGINEERING
WORKS
FOR ALL KINDS OF
ENGINE RECONDITIONING
102, Prince Albert Town,
Marsa MRS1046 - Malta
TEL. (00356) 21 242 204
EMAIL. tonieng.wks@gmail.com

autumn/winter 2023/24
Kids
indoor pool parties
LUNA
HOLIDAY COMPLEX
request a brochure
events@lhcmalta.com
celebrate your birthday with us

imma la lemħu u lanqas semgħu xejn aktar. Biex żgur ikunu ċerti, għamlu tfittxija wkoll mal-kosta ta' Selmun imma ta' xejn. Il-misteru ta' x'kien dak li raw u semgħu dak il-lejl in-nies ta' San Pawl il-Baħar baqa' qatt ma ġie solvut.[17]

'Kien qisna l-barracks.'

Ninu Bonanno, missieru Ġanni minn tan-Nizz u ta' Ġgejna u ommu Vitora, minn ta' Gerbulin u tal-Plajten, bħal Leli tal-Blaj, kien imur l-iskola l-Mellieħa. Il-Mellieħa ħaratha jdur skejjel differenti; tgħallem f'żewġ kmamar quddiem tas-Sorijiet, fiċ-Ċentru, f'Ta' Snajjin, imbagħad fejn illum hemm il-każin tal-Labour u fl-aħħar fl-iskola l-ġdida. Jiftakar li wieħed mill-aktar għalliema li kien jieħu interess fl-istudenti kien is-Sur Kristinu Borg tat-Tabakku. Ninu jiftakar kif ġieli żammhom wara l-ħin biex ikompli l-lezzjonijiet.

Kuljum filgħodu, is-Sur Borg kien jibda l-ġurnata b'nofs siegħa P.E. Issa, peress li dan l-għalliem kien għamel xi żmien fl-armata, il-P.E. kien aktar qisu drill tas-suldati milli sports u kif qalli Ninu, '*bl-għajjat u storbju, kien qisna l-barracks*.' Darba, id-Dipartiment tal-Edukazzjoni bagħat għalliem tal-Isport Ingliż u dan għamel eżami lill-klassijiet kollha tal-Mellieħa. Wara erbat ijiem, is-surmast bagħat għas-Sur Borg u wara ftit, it-tfal rawh ġej lura ferħan se jtir bi gwarniċ daqsxiex b'ċertifikat ġo fih. Il-klassi tagħhom kienet ħadet l-ewwel!

Imbagħad kien hemm dik l-imbierka dictation.

Leli Vella l-Blaj fir-raba'. Ritratt: Familja Vella.

Min kien iġib aktar minn tlieta ħżiena kien jibla' l-kliem kollha għal għaxar darbiet. Issa Fredu Sammut ir-Ratal kienet ġietu idea ġenjali. Bil-paċenzja kollha, ikkopja dictation minnhom għal għaxar darbiet fuq karta tas-siment u meta Ninu kien jeħel, ir-Ratal kien isellifhielu ftit. Meta s-Sur Borg kien isaqsi lil Ninu kienx għamel it-tiswija penitenza, skont il-liġi tal-klassi, dan kien pront jibda jxejjer il-karta tas-siment. Ninu kellu suspett kbir li l-għalliem kien jaf x'qed jiġri imma peress li kellu r-raba' fejn ta' missieru, '*kien ibexxaq għajn waħda!*'[18]

Il-Festa ta' Selmun

Bħall-kumplament tal-ħajja f'Selmun, anke l-festa kienet waħda sempliċi. Kienet issir ħuġġieġa u marċ tat-tfal bil-laned, għotjien tal-bottijiet u ċekċik ieħor. Karmnu Vella tan-Naħlu kien iqabbad in-nar u waqt is-Santu kien jibda jitfa' l-iskrataċ imbjank fil-fjammi u dawn kienu jieħdu wieħed wara l-ieħor u jservu ta' murtali.

Kienet issir ukoll tellieqa bil-ħmir, li kienet tibda minn fejn illum hemm il-kappella u tispiċċa fejn il-palazz. Darba minnhom, waqt din il-kompetizzjoni, il-ħmara ta' Kullatu, li ma kinitx waħda mill-parteċipanti, ħarbet lil sidha, għaddiet lill-ħmir kollha u ħadet l-ewwel! Li ġara kien li din il-ħmara kienet tkun magħluqa fiċ-Ċikken ta' quddiem il-palazz u kif sabet ruħha ħielsa, kienet pront taret bħal sajjetta biex tmur lura f'postha u spiċċat rebbieħa bla ħsieb.

Attività interessanti oħra fil-festa kienet tinkludi l-arblu antik tat-telefon li kien jinsab fil-Lbiċ tal-Palazz. Dan kien jindilek bix-xaħam u taħtu jitpoġġew kemm Alla ħalaq tiben u saqqijiet għal li jista' jinqala'. Man-naħa ta' fuq kienu jiddendlu zalzett, fliexken tal-inbid u affarijiet oħra. Tattika biex tilħaq dak il-ġid imdendel kienet tikkonsisti li isfel joqgħod wieħed b'saħħtu u sħabu jitilgħu fuqu. Dawk li kienu jagħmluha ta' xadini kien ikollhom arma sigrieta fil-but: tiben biex bih jimsħu x-xaħam sakemm fl-aħħar jilħqu l-premjijiet fil-għoli. Min kien jiżloq, jekk tiġih tajba, kien isib xi saqqu jew il-munzell tiben jistennieh.

Ħaġa oħra interessanti li jsemmi Ninu kienet li waħda Ingliża, li kienet tieħu ħsieb il-Palazz ta' Selmun, ma riditx li Ġużepp Bartolo taz-Zomblu jżejjen il-faċċata ta' din il-binja maestuża għall-festa, għax ħasbet li kien se jarmaha bil-fjakkoli. Aċċettat biss meta assigurawha li kienu se jagħmlu bottijiet bit-trab u xemgħa ġo fihom. Dan għaliex beżgħet li l-fjakkoli setgħu jagħmlu l-ħsara lill-ġebel tal-binja. Kif qal Ninu, din il-barranija kien aktar jinteressaha mill-wirt kulturali ta' Malta mill-Maltin stess. B'dispjaċir, Ninu jiftakar kif darba

minnhom, fejn ir-razzett tan-Naħlu, ra munzell 'imbarazz'. Induna li kienu l-fdalijiet tal-artal tal-kappella tal-Palazz; kienu farrkuh dawk li ħadu l-Palazz taħt idejhom biex ikunu jistgħu jdeffsu xi żewġ imwejjed oħra fil-maqdes, li issa kien inbidel f'restorant.[19]

Il-Palazz ta' Selmun, iċ-Ċikken u l-irziezet qabel it-Tieni Gwerra Dinjija. Dawk li qishom siġar huma fil-fatt munzelli ta' silla jew ħatab maħżuna fuq l-irziezet. L-arblu tat-telefon fuq ix-xellug huwa dak li kien jindilek bix-xaħam għall-kukkanja fil-festa. Ritratt: Kollezzjoni privata.

Uniformijiet u Incendiaries

Vitora, omm Ninu, kellha tlieta minn uliedha bandisti mal-Banda Imperial. Kellha kedda biex taħslilhom l-uniformijiet bojod silġ tal-banda. Kienet tlesti kaldarun enormi fuq kenur, tqatta' s-sapun taċ-ċavetta u s-soder, titfa' l-ilma, tagħmel biċċa drapp bajda fuqhom u tgħatti l-kaldarun li ma tmurx taqa' xi biċċa nugrufun fl-ilma.

Imbagħad problema biex issib biżżejjed ħatab biex tgħalli daqstant ilma, għax barra li kull familja kienet tuża l-injam għat-tisjir, fil-Mellieħa u Selmun kien hemm tal-anqas tmint ifran. Allura x-xgħari kienu jitqaxqxu minn kull xewka u ħatba. Kollox kien jinġabar, ħlief is-sagħtar, għax inkella n-naħal ma kienx ikollu fuq xiex jirgħa. Tant kemm kien skars l-injam li xi żabbara tal-ħarrub kienu jitħallsu bil-friegħi li jaqtgħu huma stess.

Ulied Vitora ġieli sabu xi biċċa tyre għall-kenur imma anke dawn kienu skarsi peress li karozzi ftit kien hawn. Allura kienu jirrikorru għall-bombi incendiaries li ntefgħu fil-gwerra mit-Taljani u l-Ġermaniżi u li ma kinux ħadu. Kienu jsibuhom mxerrda 'l hemm u 'l hawn fix-xgħari jew fuq xi ħajt tas-sejjieħ. L-ewwel jiftħu l-bomba, imbagħad ifarrku l-materjal inċendjarju ta' ġewwa b'xebgħa martell u fl-aħħar jitfgħuh fil-kenur taħt il-kaldarun. Issa dan kien idum biex jaqbad imma meta fl-aħħar jieħu n-nar, ma kont titfih b'xejn. Tant kemm kien jagħti dawl abjad qawwi, qisu mħallat b'ħafna kuluri, li kien idejqek, qisu qed tħares lejn il-welding. Waqt li kienet tgħalli l-ħwejjeġ, Vitora kienet tgħanni xi għanjiet fosthom '*Il-qattusa bebbuxija, kemm taf taqbad il-ġurdien, taqbadlu saqajh ta' wara, u tħallilu ta' quddiem*.'

Meta fl-aħħar il-ħwejjeġ jagħlu, l-operazzjoni ma kinitx tkun lesta. L-ewwel kienet tħallihom

Bomba inċendjarja Taljana. Ħut Ninu kienu jiftħu dawn il-bombi, ikissru l-materjal ta' ġewwa u jitfgħuh fil-kenur mal-ħatab biex ommhom tkun tista' tgħalli l-ħwejjeġ fil-kaldarun. Ritratt: Kollezzjoni privata.

jiksħu fil-kaldarun stess għax jekk toħroġhom meta jkunu għadhom jaħarqu jiksħu f'salt u d-drapp jitlef is-saħħa. Wara taħsilhom, tlaħlaħhom, ittihom il-blu, tonxorhom, ittihom il-lamtu (*starch*) u jibqa' l-mogħdija. Il-ħadida kienet timsaħha b'biċċa niedja u tgħattiha, ma tmurx titħammġilha u ċċappas xi uniformi u jkollha terġa' tibda mill-bidu! U skont Ninu, ħutu tant kemm kienu jkunu puliti bl-uniformijiet li bejnhom u bejn ir-Re Ġorġ V, ma kienx ikun hemm differenza.[20]

Dlam ċappa

Ħaġa impressjonanti kienet id-dlam li kien jirrenja fil-pajjiż qabel u wara l-gwerra. Dan kellu l-vantaġġi tiegħu għax il-kwiekeb kienu jidhru sew. Meta kien jorqod fuq il-bejt fis-sajf, Ninu kien jinnota t-Trajja[21], konstellazzjoni ta' stilel tixbah lil pagna (qisha taġen) u li skont fejn kienet tkun waslet fis-sema kienu jikkalkulaw il-ħin. Kienu jaraw ukoll 'It-Triq ta' Sant'Anna' (il-*Milky Way*). Ommu kienet tgħidlu li jekk jifli s-sema sew, seta' anke jara lil Sant'Anna għaddejja imma hu la qatt ra lilha u wisq anqas lil San Ġwakkin! Tant kemm kien hemm dlam li meta hu u ħuh Danjel kienu jmorru Tat-Tomna biex jarmaw għall-gamiem qabel ma jisbaħ, il-dawl tal-fanal tal-Ġordan t'Għawdex kien jagħmel id-dell warajhom fix-xagħra.

Imma xi drabi, f'qamar kwinta, ir-raba' kienet tieħu l-ħajja. Dan għaliex xi bdiewa kienu jagħmlu x-xogħol fid-dawl ta' qamar. Pereżempju kemm Ninu kif ukoll Leli l-Blaj jiftakru l-Gżejjer jinħadmu billejl. Ġrajja li jiftakar Ninu kienet li darba, xi ħadd issellef baqra mingħand bidwi li kellu r-razzett flok il-Fortizza Campbell. Din il-baqra kellhom bżonnha fuq il-Gżejjer biex jaħartu, allura filgħaxija rabtuha wara frejgatina u kellha tgħum warajhom sakemm waslu l-art. Imma filgħodu ma sabuhiex hemm. Li ġara kien li din il-baqra kellha għoġol, li kienu ħallewh fir-razzett. Mal-lejl semgħetu jgħajjat, faqgħet ix-xatba fejn kienet miżmuma, qasmet il-fliegu ta' bejn Selmun u l-Blata bil-għawm u marret lura fejn il-ferħ tagħha.[22]

Office: Stoneage, Triq San Silvestru, Mosta
Tel: 21423662
Mobile: 99422197 (on-site visits); 99526254 (administration)
Facebook: Zammitconcretemalta
e-mail: info@zammitconcrete.com
Website: www.zammitconcrete.com
Professional Concrete Contractor for both residential and commercial sectors.
Specialising in various outdoor concrete finishes for garages, roofscreeds, terraces, driveways, pool areas, factories, warehouses, etc.
ZAMMIT CONCRETE
WORKS LTD

MALTA INTERNATIONAL AIRPORT
Scan our QR code and visit our website
Airport Transfers
drifter
Call us: +356 2152 3535
drifter

Ninu Bonanno flimkien ma' ommu Vitora fuq il-qiegħa. Ritratt: Kollezzjoni privata.

Bajd fil-pramm

Danjel Bonanno, li jiġi ħu Ninu, ukoll jiftakar il-ħajja trankwilla ta' Selmun. Huwa kien ipoġġi l-madum, imbagħad daħal jaħdem mal-Ingliżi, u meta dawn telqu fl-1979, reġa' spiċċa minn fejn kien beda, ma' Karmnu tal-Madum. Kien ukoll jieħu r-ritratti fit-tiġijiet, tant li martu Mary qaltli li xi wħud saru jafuh bħala 'Tar-Ritratti'.

Selmun ta' tfulitu ddeskrivih fi ftit kelmiet: '*Bdiewa, karrettuni telgħin u niżlin u kulħadd fir-raba*''. Għall-ilma kellhom spiera; ilma tajjeb imma mhux abbundanti. Meta kienu jsaqqu minnha l-ġardina li kellhom quddiem ir-razzett, kienu jarmaw il-grubja, barmil tiela' mill-ispiera u l-ieħor nieżel.

Kienu jrabbu wkoll xi annimali: nagħaġ, fniek u tiġieġ. Is-suf tan-ngħaġ kienu jaħsluh u jagħmluh ħajt bil-magħżel. Il-bajd kienu jbigħuh peress li kien ikollhom mal-200 tiġieġa. Kienet tiġi waħda mlaqqma Ġandarjuwa, iddur bil-pramm, tixtri l-bajd li kien ikollhom u tpoġġih ġo fiha. Imma ma kinitx tbigħu l-Mellieħa, għax kif qalli Danjel, dak iż-żmien kulħadd kien irabbi xi żewġ tiġiġiet id-dar.[23]

Manuvri misterjużi u suldati finta

Storja li hija ttimbrata f'moħħ Danjel hija meta fil-gwerra feġġew xi suldati armati b'tank tal-gwerra 'l isfel mir-razzett tagħhom, li kien jinsab pass 'il bogħod mit-triq l-antika li kienet tagħti mill-Migduma għal Selmun. Huwa rahom iwaħħlu bħal żewġ travi weqfin mal-art, imbagħad jagħmlu biċċa inċirata jew liżar twil magħhom. It-tank beda jsuq għal fuq din l-inċirata u jieqaf.[24] Dak li lemaħ Danjel aktarx li hemm spjega tiegħu fi ktieb li kien ħareġ fi żmien il-gwerra biex iħarreġ lill-Home Guard fil-ġlied. Il-Home Guard kienet magħmula minn anzjani, tfal jew oħrajn li għal xi raġuni medika ma setgħux jinqabdu bil-lieva imma minflok kienu jitħarrġu ta' suldati volontarjament.

Dan il-manwal ta' taħriġ jispjega kif il-membri tal-ekwipaġġ ta' tank tal-gwerra kellhom żvantaġġ kbir; meta jkunu magħluqin ġol-vettura, kienu jistgħu jittawlu biss minn xquq rettangolari żgħar. Skont l-awtur tal-ktieb, kien hemm mod 'faċli' kif twaqqaf tank tal-għadu. L-ewwel ridt tpoġġi liżar marbut b'wajer mal-art bejn żewġ posti ta' xatba. Fuq kull naħa tal-liżar kien ikun hemm suldat moħbi ġo xi ħatba, iżomm tarf tal-wajer. Hekk kif it-tank jasal max-xatba, dawn iż-żewġ eroj (jew imġienen) kellhom joħorġu jiġru u jgħattu t-tank bil-liżar, qishom qed jaqilbu fuq xi gamiema bil-mansab! B'hekk, is-sewwieq kien ikollu jieqaf għax ma kien ikun qed jara xejn. Imbagħad kienu jfiġġu s-suldati l-oħrajn; min armat b'lieva biex jaqla' l-katina tat-tank u min bi flixkun tal-petrol f'idu biex iwaddbu fuq il-magna ħalli din tieħu n-nar.[25]

Forsi l-awtur ta' dan il-ktieb m'għaddilux minn moħħu li tank rari kien ikun waħdu imma dejjem kienu jkunu minn tal-anqas tnejn jew tlieta. Allura, hekk kif it-tnejn bil-liżar kienu jfiġġu biex iwettqu dmirhom, dawn kienu se jispiċċaw fil-mira tal-machine guns tat-tankijiet l-oħra u l-operazzjoni kien ikollha tieqaf ħesrem. Jista' jkun li peress li l-kittieb ma kienx se jagħmel din il-biċċa xogħol hu, ftit li xejn qagħad jaħseb x'setgħu jkunu l-konsegwenzi.

Difiża oħra kontra t-tankijiet kienu t-trinek fondi mħaffrin fit-toroq. L-idea kienet li jekk il-vettura armata tal-għadu tazzarda taqsam dawn il-kanali, kienet taqa' fihom u teħel hemm. Mal-ġurnata, biex it-trakkijiet u l-karozzi tal-militar setgħu jgħaddu, kien jitpoġġa pont tal-injam fuq dawn il-fossijiet. Issa Danjel u sħabu kien l-hena tagħhom jistennew xi trakk ġej ħalli jidħlu taħt il-pont li kien hemm ftit metri 'l fuq minn fejn illum issib l-istage tal-linja tal-Migduma. Dan biex jisimgħuh ifaqqa' u jċekċek hekk kif it-trakk jgħaddi minn fuqu. Il-problema kienet waħda. Peress li fil-gwerra, vetturi ftit kien hawn, ġieli għamlu nofstanhar jistennew bil-ħniena sakemm fl-aħħar kienet tfiġġ xi karozza jew xi trakk u taqtgħalhom xewqthom.[26] Issa dawn l-imberkin ta' pontijiet tal-injam ta' spiss kienu jispiċċaw fil-mira tal-ħallelin. Dan għaliex kienu jkunu mgħaqqdin b'ħafna boltijiet u skorfini u kull min sab iċ-ċans, żarma kemm felaħ minnhom. Tant kemm ġarrew ħadid minn dawn il-pontijiet li wħud bdew jiżżarmaw u jaqgħu biċċiet. It-tajba kienet li għall-ewwel, kienu weħlu l-inġiniera Ingliżi li kienu armawhom; dawn ġew akkużati li kienu għamlu xogħol ta' kafkaf![27]

Danjel jiftakar ukoll forom ta' suldati tal-injam, mill-qadd 'il fuq, impoġġija fuq il-ħitan tas-sejjieħ. Kien hemm xi tlieta minnhom fejn iċ-Ċangar u oħrajn imferrxin 'l hemm u 'l hawn.[28] Suppost dawn kellhom iservu biex f'każ ta' invażjoni, l-għadu jispara fuqhom u jikxef fejn kien qiegħed. Imma

dawn is-suldati finta, bħall-boltijiet tal-pontijiet, kienu ta' spiss jisparixxu! Dan għaliex xi bdiewa sabu użu aħjar għalihom; kienu jisirquhom, iqattgħuhom biċċiet u jużawhom bħala ħatab għall-kenur.[29]

Ix-xtut kienu magħluqin b'ġeġwiġija ta' barbed wajer. F'xi postijiet, dan il-wajer imxewwek kien jikkonsisti fi tliet rombli mal-art, żewġ rombli oħra mitfugħa fuqu u romblu ieħor fuq nett, tant li kien jiġi għoli daqs bniedem jew aktar.[30]

Biex twaħħal dan il-wajer f'postu saret ħafna ħsara lill-bdiewa ta' Selmun. Biżżejjed nagħtu żewġ eżempji: Fit-2 ta' Ottubru 1939, John Vella, iben Victor tal-Blaj, u Ġamri Cauchi, iben Grazio ta' Gejges, irrappurtaw li suldati tal-KOMR u tal-Irish Fusiliers daħlu fir-raba' tagħhom fil-Blata u għamlu ħerba mill-prodotti u mill-ħamrija biex poġġew il-barbed wajer. Anke biex tneħħa kollox wara l-gwerra nqala' l-inkwiet. Pereżempju, f'Novembru tal-1945, Vincent Borg, iben Salvu tal-Mellieħi, sab il-ġulbiena misħuqa fl-Imġiebaħ u nduna li xi suldati kienu għaddewlu minn ġo fiha biex żarmaw dan il-wajer li tant ġiegħel bdiewa jgħidu litaniji bil-maqlub.[31]

Ħelsuha ħafif

Lejla minnhom, il-familja ta' Danjel kienu reqdin fir-razzett meta f'daqqa waħda qam għagħa sħiħ. Ajruplan tal-għadu fettillu jitlaq partita bombi żgħar u tal-ħruq fl-inħawi ta' Selmun u bomba minnhom ġiet viċin ir-razzett tagħhom. Danjel jiftakar li qam maħsud qalb id-duħħan u t-trab. Wara nduna li kemm hu u ħutu kienu ħelsuha ħafif. Bl-isplużjoni, waqgħu seba' xorok mis-saqaf u b'xorti tajba, minflok ġew fuqhom u difnuhom ħajjin, spiċċaw fuq raff u minkejja li dan iċċaqlaq minn postu, ma ċediex. Hekk kif ħarġu mir-razzett, raw għexieren ta' ħġejjeġ żgħar li kienu jaslu sal-Imġarr, juru t-triq minn fejn kien għadda l-ajruplan hu u jitlaq it-tagħbija qerrieda tiegħu.[32]

Mary, mart Danjel, semmiet kif is-suldati tal-KOMR kienu ħadu taħt idejhom garaxx li kellhom fil-Mellieħa. Lil dan il-garaxx, it-truppi malajr għammduh bl-isem ta' Holiday Inn! Tiftakar ukoll kif zitha Mananni kienet tbeżżagħha b''tal-Geżwiera'. Dawn ma kienu xejn għajr is-suldati Skoċċiżi libsin il-kilt, għaddejjin mit-toroq tal-Mellieħa jdoqqu l-bagpipes imma kif kienet tarahom ġejjin, Mary kienet tkun pronta tisparixxi ġewwa![33]

Konklużjoni

Is-sempliċità tal-irħajjel ta' Selmun intilfet bil-mod il-mod b'dak li jissejjaħ progress. L-invażjoni ta' nies kull nhar ta' Ħadd u fil-festi, biex igawdu l-arja u l-ftuħ, wasslet biex il-kampanja tal-inħawi timtela' biż-żibel, biex il-Fortizza Campbell tiġi vandalizzata u misruqa, u biex l-għelieqi li xi darba kienu jfuru bil-qamħ u x-xgħir jispiċċaw mitħuna taħt ir-roti tal-vetturi. L-ironija hija din: kif il-bniedem dejjem ifittex postijiet mhux mittiefsa biex igawdi l-ġmiel tagħhom imma kull fejn jidħol hu, ifarrak u jkisser. Imbagħad, xħin il-post jinqered darba għal dejjem, ifittex postijiet verġni oħra u l-ħsara tkompli tinfirex qisha xi marda qerrieda li m'għandhiex kura…

L-awtur jixtieq jirringrazzja lil dawn il-persuni, li mingħajrhom dan l-artiklu ma setax ikun possibbli:– Anthony Rogers, Paul P. Borg, Paul R. Vella, Mario Vella, Leli u Karmni Vella, Danjel u Mary Bonanno, Ninu u Mary Bonanno, Stefan Borg, Charles Borg, Simon Mifsud, David Bartolo, Ruben Vella u l-istaff tal-Arkivji Nazzjonali ta' Malta.

Riferenzi

1 Wettinger, Godfrey (2000) *Place-Names of the Maltese Islands* PEG Ltd pġ xxxiii, 10, 526.
2 Borg, Paul P. (1996) *Selmun, A Story of Love* Union Print pġ 14-15.
3 Okkorrenzi tal-Pulizija tal-Mosta, 1932.
4 Okkorrenzi tal-Pulizija tal-Mosta, 1945.
5 Intervista ma' Leli Vella tal-Blaj.
6 National Archives of Malta CSG01 4526/1940.
7 National Archives of Malta CSG01 3179/1920.
8 Intervista ma' Leli Vella tal-Blaj.
9 Komunitajiet għax kienu mifruda skont fejn kien hemm l-irziezet, eż tal-Imgiebaħ, ta' fejn il-Palazz, tax-Xagħra tal-Bur tal-Ħarruba (Campbell), tal-Blata, eċċ.
10 Intervista ma' Leli Vella tal-Blaj.
11 Intervista ma' Leli Vella tal-Blaj. Għall-aktar informazzjoni dwar Leli Vella l-Blaj, speċjalment dwar l-għażiq bil-bank, ara l-intervista fil-ktieb ta' Paul P. Borg (2000) *Snajja' u Xogħol il-Maltin – L-Ewwel Volum* PEG Ltd pġ 99-107.
12 Okkorrenzi tal-Pulizija tal-Mosta, 1943.
13 Fl-istess ġurnata, fil-baħar viċin il-Gżejjer Maltin, ikkraxxja B-24 Liberator, bomber ieħor Amerikan li wkoll kellu ekwipaġġ ta' għaxra. Jista' jkun li fil-fatt, ikkraxxja biss ajruplan wieħed u min ħasbu Flying Fortress u min irrapporta li kien Liberator.
14 Galea, Frederick R. (2002) *Call Out* Bieb Bieb Publications pġ 262.
15 Borg, Paul P. (1996) *Selmun, A Story of Love* Union Print pġ 299.
16 Il-kliem eżatt li semgħu kien 'Ajjut, ejjew nies.'
17 Okkorrenzi tal-Pulizija tal-Mosta, 1932.
18 Intervista ma' Ninu Bonanno.
19 Intervista ma' Ninu Bonanno.
20 Intervista ma' Ninu Bonanno.
21 Bl-Ingliż, din il-konstellazzjoni hija magħrufa bħala The Pleiades jew The Seven Sisters.
22 Intervista ma' Ninu Bonanno.
23 Intervista ma' Danjel Bonanno.
24 Intervista ma' Danjel Bonanno.
25 Storey Neil R. (2009) *The Home Guard* Shire Library pġ 24-25.
26 Intervista ma' Danjel Bonanno.
27 Sammut, Jeffrey (2022) *Malta War Occurrences – The Police Logbooks 1940-1942* BDL Publishing pġ 215-216.
28 Intervista ma' Danjel Bonanno.
29 Sammut, Jeffrey (2022) *Malta War Occurrences – The Police Logbooks 1940-1942* BDL Publishing pġ 215.
30 Intervista ma' Danjel Bonanno.
31 Okkorrenzi tal-Pulizija tal-Mosta, 1940, 1945.
32 Intervista ma' Danjel Bonanno.
33 Informazzjoni mgħoddija lill-awtur minn Mary Bonanno.